

IN MEMORIAM

HERBERT MARCUSE

Smrću Herberta Marcusea (1898—1979) suvremena socijalna misao gubi svog posljednjeg velikana, filozofija zaključuje jednu plodnu epohu, a čovječanstvo ostaje bez intelektualca neiscrpane energije i angažmana. Osporavan koliko i slavljen, napadan koliko i branjen, Marcuse je svojim promišljanjima postao nezaobilazan u razumijevanju i pokušaju prevladavanja suvremenih kontroverzi.

Nakon studija u Berlinu i Freiburgu, Marcuse 1922. godine promovira tezom **Njemački roman o umjetnicima**. Godine 1928. postaje Heideggerov asistent a 1932. objavljuje habilitacijski rad **Hegelova ontologija i teorija povijesnosti**, koji danas nosi epitet jednog od najdubljih djela o Hegelovoj misli. Razdoblje od 1929 do 1933. godine je vrijeme Marcuseovih sve intenzivnijih bavljenja historijskim materijalizmom i samom Marxovom mišlju te — istovremeno — sve većeg približavanja teorijskoj orijentaciji frankfurtskog sveučilišnog »Instituta za društvena istraživanja«, čiji uskoro postaje član. Nakon Hitlerovog dolaska na vlast, napušta Njemačku, kao i većina članova Instituta. Marcuseov dolazak u SAD, obogativši njegovo iskustvo neposrednim doživljajem društvene i teorijske stvarnosti drugačije od evropske, otvorio je mogućnosti za nove uvide i teorijske artikulacije. Prožeto pretežno evropskom teorijskom tradicijom u SAD godine 1941. Marcuse objavljuje djelo **Um i revolucija — Hegel i razvoj teorije društva**. Dok u habilitacijskom radu ističe Hegelovo shvaćanje kretanja i povijesnosti, ovdje kao osnovnu osobinu Hegelove misli označava dijalektiku negativiteta koja postaje jedna od osnovnih odlika Marcuseove misli. Marcuse ju pretpostavlja pozitivizmu, utemeljenom prvenstveno u djelima Saint-Simona, A. Comtea, F. D. Stahla i L. von Steina. **Um i revolucija** je nakon objavljivanja gotovo pao u zaborav, da bi zasluženu pažnju pobudio tek tokom šezdesetih godina.

Istom brazdom ovdje naznačenih kontroverzi (između pozitivne i negativne dijalektike) kretat će se i **Jednodimenzionalni čovjek — Rasprava o ideologiji razvijenog industrijskog društva** (1964) u kojoj je pozitivna misao sagledana u vezi s društvenim kontekstom i označena kao osnova logike dominacije i tehnološke jednodimenzionalne racionalnosti. Tom analizom Marcuse ulazi u srž klasnog kapitalizma ali kao dobrom poznavaoocu Hegelove misli jasno mu je da svaki pozitivni proces proizvodi i mogućnosti za vlastito prevladavanje. Tako Marcuse, već u **Erosu i civilizaciji — Filozofskom istraživanju Freuda** (1955) ukazuje i na potrebu i na objektivne mogućnosti izgradnje nerepresivne civilizacije a u **Eseju o oslobođenju** (1969) ističe sličnu potrebu za radikalnim obratom, iako ne zna konkretne načine

kako ga izvesti. Zapravo, ukazujući na potrebe za revolucijom Marcuse istovremeno traga za subjektom revolucije. Nalazi kako je u razvijenim zemljama Zapada radnička klasa uvučena u postojeći sistem i nije, kao što je pretpostavljao najveći broj marksističkih mislilaca, vitalno zainteresirana za radikalni društveni preokret. Marcuse će potencijalnu revolucionarnost naći, između ostalog, među tzv. marginalnim grupama — crncima, ženama, studentima. U studentskom pokretu s kraja šezdesetih godina on vidi rezultate djelovanja negativiteta nastalog iz postojećeg, ali i klice nemira koje bi mogle voditi velikim plodom nove civilizacije. Nakon tog relativno kratkotrajnog gibanja Marcuse u **Kontrarevoluciji i revoltu** (1972) pokazuje kako je prevladana unutarnja kriza pomogla trenutačnoj stabilizaciji kasnog kapitalizma koji je preuzeo inicijativu u obliku sve suptilnije, sve organiziranije i sve teže prepoznatljive kontrarevolucionarnosti. Marcuse upozorava na rastuću prisutnost tendencije totalitarizacije kasnog kapitalizma, kojim tendencijama se — jednodimenzionalnim moralom rada i ideologijom produktivnosti — znatno približava i sovjetski socijalizam (**Sovjetski marksizam**, 1958). Težnja takvog sistema za totalnom kontrolom nad pojedincem, za potpunim integriranjem individuuma u postojeću cjelinu rezultira stupnjem indoktrinacije na kojem će pojedinac zaželjeti činiti upravo ono što se od njega očekuje da čini. Zato Marcuse, nasuprot tehnološkoj racionalnosti i grozničavom potrošaštvu, znatnu pažnju posvećuje revalorizaciji estetskog, osjetilnog, koje je otupljeno postojećim načinom življenja. Tek nepatvorena osjetilnost omogućava pravo bogatstvo života a umjetnost je oduvijek imala mnogo više zajedničkog s revolucijama no što se to tradicionalno priznavalo — obje su radile na mijenjanju svijeta. Problem umjetničkog moguće je smatrati i kvantitativnom i kvalitativnom konstantom Marcuseovog djela. Nalazi se na samom početku (disertacija), u 'sredini' (**Eros i civilizaciji**) i na kraju (**Kontrarevolucija i revolt**, te posljednje Marcuseovo djelo **Estetska dimenzija**, 1978).